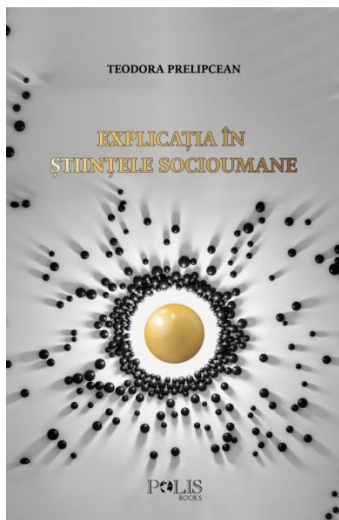

Explicația în științele socioumane
Teodora Prelipcean, *Explicația în științele socioumane*, Editura POLIS BOOKS, Iași,
2023, 224 p.

Explicația în științele socioumane, republicată de Editura Polis Books după prima ediție de la Editura Didactică și Pedagogică (2004), valorifică teza de doctorat susținută de Teodora Prelipcean în 2003, sub coordonarea Academicianului Teodor Dima, într-o arie tematică pe care profesorul nostru de epistemologie o avea la suflet – *explicația și înțelegerea* – și despre care el însuși a scris două volume: primul apărut la Editura Enciclopedică, în 1980, iar al doilea la Graphix, în 1994. Din acest punct de vedere, pot spune că, dintre discipolii Academicianului Teodor Dima, Teodora Prelipcean i-a urmat cu cea mai mare fidelitate traiectul tematic, continuând explorarea joncțiunii dintre logică și epistemologie; totodată, aidoma altor urmași în materie (printre care Doru Tompea, Daniel Șandru și eu însumi), a glisat și ea către zona cunoașterii politice și a ideologiilor, unde a descoperit un rezervor uriaș de sistematizări (deductive, inductive și prin cauze), ca și de tipuri de explicații (funcționale, genetice, motivaționale, explicații prin caracteristici și prin teme).

Înainte de a cerceta în amănunt tipurile de explicații pe care le-am amintit, autoarea a procedat la un demers cognitiv „ca pentru sine”, de poziționare strategică în epistemologia socială, tratând într-un capitol întreg (*Științele socioumane: coordonate epistemologice*) modul în care s-au constituit științele socioumane moderne, specificul lor cognitiv, ca și rolul special al interpretării, într-un domeniu în care realitatea și limbajul nu sunt totdeauna ceea ce par și în care limbajul ajunge adesea să reconstruiască și să transfigureze obiectul cunoașterii.

La fel de metodic se derulează proiectul epistemologic al Teodorei Prelipcean și în al doilea capitol al cărții: *Explicația științifică – funcție esențială a cunoașterii*. În acest capitol (foarte tehnic, dar accesibil unui public cu o minimă cultură filosofică), se vede rodul unei documentări asidue, al unui periplu bine proiectat prin marile familii de epistemologi, de la exponenții curentului analitic-empirist (Hempel, Feigl și Scheffler), la mai cunoscuții și mai prizabili Kuhn, Fayierabend și Toulmin (care postulează istoricitatea teoriilor științifice), până la exponenții „sintezei constructive” (Stegmüller, Putnam și Hintikka – remodelatori ai ideii de raționalitate științifică). Miezul capitolului constă, așa cum era de așteptat, în analiza structurii explicațiilor științifice; dar judecata subînțeleasă care îmi satisface cel mai bine preocupările de epistemologie politică este aceea potrivit căreia, în încercarea de a explica oamenilor de rând o idee la care ții, te poți servi uneori mai bine de o explicație mai puțin științifică, dar care conduce la o reușită în materie de persuasiune; lucrul acesta îl vedem la

tot pasul în mass-media politice. Uneori trebuie să practicăm și noi asemenea explicații, în lumea universitară, pentru un demers pedagogic pe înțelesul studenților, mai ales atunci când avem de transmis teorii sofisticate, inaccesibile simțului comun.

Grija față de bonitatea judecății simțului comun (atunci când el se intersectează cu „bunul simț cognitiv”) este un simptom postmodern pe care îl regăsim transfigurat în al treilea capitol al cărții Teodorei Prelipcean: *Sistematizări explicative ale cunoașterii științifice. Aplicații în științele socioumane*.

Deși rămâne într-un univers analitic în care nu se poate pătrunde fără o sumă consistentă de prerechizite filosofice și logice, autoarea face din acest capitol al cărții sale un exercițiu practic de sistematizare deductivă și respectiv inductivă, pentru explicațiile specifice istoriei și științelor politice.

Pentru știința modernă a Istoriei, Teodora Prelipcean pune față în față două tendințe reduționiste și la fel de dăunătoare: *ideografismul* și *nomotetismul*. Atunci când în scrierea istoriei se pleacă de la premisa că nu putem produce decât o înșiruire de evenimente irepetabile, pierdem șansa înțelegerii lumii în care ne aflăm, plonjând paradoxal tocmai în repetarea prostiilor pe care le-au făcut generațiile anterioare (chiar dacă la altă scară, cu alte motivații și uneori cu alte consecințe); dacă dăm o prea mare greutate explicației cauzale și spiritului nomotetic, eșuăm în historicism. Calea de mijloc se recomandă de la sine mai potrivită, istoricii înșiși (Alexandru Zub, de exemplu, citat de autoare¹), recunoscând că „între editorul de izvoare, monografistul preocupat să studieze în detaliu evenimente, stări de lucruri, epoci, personalități, și istoricul atent la cerințele sintezei nu este deosebire de calitate, ci de opțiune pentru un registru sau altul de cercetare”.

Pentru științele politice, punctul de plecare al sistematizărilor îl constituie conexiunile văzute și nevăzute dintre epistemologie și politică (în speță, chiar substanța politică a epistemologiei, care legitimează sau delegitimează, la un moment dat, un anumit tip de discurs sau o anumite categorie de emitenți de mesaje). În același registru, autoarea remarcă faptul că politicul (ca variabilă dependentă) nu poate fi explicat în absența condiționărilor de ordin „obiectiv” (geografice, economice, tehnologice), care intră în competența științelor pozitive, așa încât explicația din științele politice devine una „simbiotică”. O asemenea caracteristică este surprinsă și demonstrată în exemplele oferite pentru a ilustra sistematizarea deductivă, pe cea inductivă, ca și explicația prin cauze. În această ultimă ipostază strategică a explicației, este bine surprinsă specificitatea (dar și utilitatea) enunțurilor cvasicauzale, în înțelesul dat de Georg Henrik von Wright. Pentru edificarea celor care țin la schema explicativă cauză-efect pentru lucrurile politice, Teodora Prelipcean emite următorul „bemol epistemologic”: „este dificil a descoperi adevăratele cauze ale fenomenelor. Important este însă să ne oprim asupra acelor cauze ce ne oferă explicații complete sau mai satisfăcătoare cu privire la fenomenul cercetat, să formulăm concluzii rezonabile, știind că nu există explicații complete” (pp. 131-132).

După analiza atentă a posibilității transferului unor procedee operatorii riguroase din științele naturii în cele sociale, în vederea descoperirii unor legități și a formulării unor explicații științifice, autoarea ajunge la o concluzie pe care o puteam intuit încă din momentul definirii subiectului cercetării sale (care nu întâmplător a fost un subiect de *teză* de doctorat): deși nu excludem posibilitatea unor analize derulate cu instrumentele științelor pozitive, în domeniul socioumanului nu avem dreptul să forțăm realitatea să se supună teoriilor sau „legităților”. Cu modestie, trebuie să recunoaștem că explicația din științele sociale nu va ajunge niciodată la rigoarea matematicii, nici măcar când se va blinda cu tabele statistice sau cu regularități matematice.

¹ Alexandru Zub, *În orizontul istoriei*, Institutul European, Iași, 1994, p. 118.

Concluzia Teodorei Prelipcean, justificată în ultimul capitol al cărții (*Alte tipuri de explicații în științele socioumane*), este aceea că: „nu se poate urmări reducerea cunoștințelor din științele socioumane la modelele ideale ale științelor exacte. În vederea stabilirii unei strategii metodologice corecte, este necesar să clarificăm eventualele asemănări, dar trebuie să scoatem în evidență și diferențele specifice. Dacă vom continua să credem în unitatea metodologică a acestora, ne vom confrunta adesea cu situații în care vom fi nevoiți a forța ca orice fenomen sau proces studiat să ia forma dorită, fără a ne gândi la consecințe, care pot fi uneori grave. Se naște astfel riscul transformării descrierilor schematice analizate în paturi ale lui Procust. Tocmai de aceea trebuie avută în vedere coordonarea demersului explicativ cu specificul domeniului căruia îi aparține fenomenul de explicat” (pp. 136-137).

În aceeași linie a demarcațiilor, autoarea ne spune că „puterea explicativă a modelelor devenite clasice din științele naturii nu trebuie supralicitată ori supraapreciată în detrimentul altor tipuri de explicații. Imperiul faptelor sociale nu are contururi exacte, limite precise ori sfârșit. El este în continuă extindere (...). De aceea, în vederea unei mai bune explicări și înțelegeri a labirintului de fapte și evenimente din contextul vieții sociale, s-au construit și alte tipuri explicative” (p. 137), dintre care va detalia explicația funcțională, genetică, motivațională, explicația prin caracteristici și *explicația prin teme*. Pentru a exemplifica aceste tipuri de explicație, Teodora Prelipcean ne plimbă printr-o amplă bibliografie, bine găsită și serios internalizată.

În finalul cărții, detaliind explicația prin teme, dă satisfacție acelor cititori care înghit mai greu epistemologia, dar au suficientă răbdare să înțeleagă realitățile prezente prin filtrele ideologiilor moderne și contemporane etalon: *liberalismul* (cu temele: individul și libertatea; proprietatea privată și economia de piață; constituționalismul democratic și statul de drept; cultul rațiunii și progresismul social), *conservatorismul* (tematizat în: imperfectibilitatea naturii umane și realismul moral-politic; rațiunea temperată și prejudecata sănătoasă; valorile comunității, conservarea trecutului și evoluția organică; ordinea socială și autoritatea piramidală, elitistă) și *socialismul* (cu teme precum: critica sistemului capitalist; lupta de clasă și revoluția socialistă; antiindividualismul, proprietatea comună și valențele colectivismului; egalitatea, justiția socială și redistribuirea autoritar-clasială a valorilor).

Pentru toți cei care se interoghează cu privire la substanța ideologică a științelor de toate felurile, Teodora Prelipcean vine cu reflecțiile finale despre translația explicației în comprehensiune, lăsând deschis subiectul poziției epistemologice a cunoașterii socioumane.

Cristian BOCANCEA